

Boguslavas Gruževskis
Inga Blažienė

**POLITIKOS DOKUMENTAS –
LIETUVA**

LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS

Boguslavas Gruževskis
Inga Blažienė

Politikos dokumentas - Lietuva

Vilnius, 2020

LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS

Šis politikos dokumentas parengtas įgyvendinant ARTUS CEE projektą (Profesinių sąjungų strategijų artikuliacija siekiant socialinių standartų konvergencijos išsiplėtusioje Europos Sąjungoje – CRE šalių balsas), iš dalies finansuojamą Europos Komisijos Užimtumo, socialinių reikalų ir įtraukties Generalinio direktorato.

© Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2020

Šiame dokumente išreikštos nuomonės atspindi išimtinai tik autorių požiūrį.

Leidėjas:

Lietuvos socialinių tyrimų centras

A. Goštauto g. 9, LT-01108 Vilnius, Lietuva

Tel.: (+370 5) 211 3774

El. paštas: institutas@lstc.lt, <https://www.lstc.lt/>

Turinys

1. PROJEKTAS ARTUS CEE – TRUMPAS PRISTATYMAS	6
2. PAGRINDINĖS LIETUVOS ATVEJO STUDIJOS IŠVADOS	8
Kolektyviniai darbo santykiai Lietuvoje.....	8
Lietuvos profesinės sąjungos tarptautinėje arenoje.....	9
Lietuvos profesinių sąjungų tarptautinis bendradarbiavimas	9
Lietuvos profesinių sąjungų nuomonė apie Europos integracijos procesą.....	9
Santykių kokybė (CRE vs "senosios" ES šalys narės)	10
Vakarų šalių profesinių sąjungų protekcionizmas/uždarumas.....	11
Europos socialinis modelis (ESM) ir Europos socialinių teisių ramstis (ESTR)	11
Europos socialinis dialogas (ESD) kaip priemonė kuriant bendrus standartus.....	11
3. REKOMENDACIJOS DĖL PROFESINIŲ SĄJUNGŲ VAIDMENS STIPRINIMO	
ŠALYJE IR ES INSTITUCIJOSE	13
Kryptingas ir nuoseklus profesinių sąjungų narių žinių ir kompetencijų tobulinimas nacionaliniame lygmenyje	13
Profesinių sąjungų organizacijų galimybių ES lygmenyje gauti kvalifikuotą pagalbą bei ekspertines paslaugas stiprinimas.....	14
Skirtingų šalių (šalių grupių) atstovų reprezentatyvumo tarptautinio ir/ar Europos lygmens profesinių sąjungų ar socialinių partnerių organizacijose didinimas.....	14
RCE šalių profesinių sąjungų atstovų finansinių galimybių dalyvauti ES lygio institucijų veikloje bei socialinio dialogo raidos priemonėse didinimas	14
IŠVADOS	16
LITERATŪRA	18

1. Projektas ARTUS CEE – trumpas pristatymas

Pagrindinis projekto ARTUS CEE tikslas buvo išanalizuoti profesinių sąjungų Vidurio ir Rytų Europoje (toliau – VRE) galimybes imtis veiksmingų priemonių siekiant didesnės darbo ir socialinių standartų konvergencijos išsiplėtusioje Europos Sąjungoje, kur stebimi nemaži skirtumai kolektyvinių darbo santykių kokybės srityje tarp „senųjų“ ir „naujųjų“ ES valstybių narių pastarųjų nenaudai. Šio tikslo buvo siekiama analizuojant VRE šalių profesinių sąjungų požiūrį į pasirinktas tradicinės profesinių sąjungų veiklos sritis, susijusias su Europos socialinio modelio (ESM) funkcionavimu. Tyrimas buvo atliekamas dviem aspektais: vidaus ir išorės. Vidaus aspektas apėmė lūkesčius, susijusius su Europos profesinių sąjungų konfederacijos (ETUC), kaip institucijos, darančios įtaką ES institucijoms, ir kaip BusinessEurope bei kitų ES darbdavių organizacijų partnerio politika šiose srityse: tarpvalstybinių derybų, taip pat ir tarptautinėse bendrovėse (tarptautinių bendrovių susitarimų sudarymo), laisvės teikti paslaugas, laisvo darbuotojų judėjimo (įskaitant vadinamojo socialinio dempingo problemą). Tyrimo išorės aspektas buvo siejamas su šiais klausimais: kaip profesinės sąjungos suvokia socialinės Europos ateitį ir ar Europos socialinis modelis gali išlikti išsiplėtusioje Europos Sąjungoje; kokių mastu Europos socialinių teisių ramsčio iniciatyva prisidės prie Europos socialinio modelio stiprinimo VRE šalyse; koks turėtų būti Europos socialinio dialogo (ESD) ir Europos Komisijos, kaip pagrindinės ESD mechanizmą „palaikančios jėgos“, vaidmuo.

Pagrindinis ARTUS CEE projekto partneris buvo Viešųjų reikalų institutas (IPA, Lenkija). Projekte dalyvavo 5 šalių mokslinių tyrimų institucijos iš Slovėnijos, Slovakijos, Lietuvos, Rumunijos ir Bulgarijos¹, atstovaujančios skirtingas VRE kolektyvinių darbo santykių „kvazi modelio“ struktūras. Siekiant, kad tyrimo rezultatai atitiktų „senųjų“ valstybių narių² profesinių sąjungų perspektyvą, kolektyvinių darbo santykių tyrėjai iš senųjų valstybių narių, atstovaujančių skirtingus kolektyvinių darbo santykių klasterius, projektui pateikė savo rašytines pastabas. Be to, paskutiniame tyrimo etape savo komentarus pateikė Europos lygiu pripažinti kolektyvinių darbo santykių autoritetai: prof. Juliusz Gardawski, prof. Oscar Molina ir prof. Guglielmo Meardi. Projekto metu vyko susitikimai Varšuvoje (2019 m. kovo mėn.) ir Bukarešte (2020 m. vasario mėn.). Vėlesni susitikimai, kurie turėjo vykti Varšuvoje ir Liublianoje, vyko internetu dėl Covid-19 pandemijos protrūkio. Projekto rezultatas yra lyginamoji ataskaita, parengta Jan Czarzasty (IPA)³ 5 nacionalinių ataskaitų

¹ Tyrėjai, dalyvavę projekte: Lenkija – Institute of Public Affairs, Barbara Surdykowska; Slovėnija – University of Ljubljana, Branko Bembič, Alenka Krašovec; Lietuva – Lietuvos socialinių tyrimų centras, Boguslavas Gruževskis, Inga Blažienė; Slovakija – Central European Labour Studies Institute (CELSI), Mária Sedláková; Rumunija – Institute for Public Policy (IPP), Alexandra Johari; Bulgarija – Center for Economic Development, Mária Prohaska.

² Michael Halpenny (Airija), Jens Arnholtz (Danija), Christophe Teissier (Prancūzija), Salvo Leonardi (Italija), Jan Drahokoupil (ES).

³ Lyginamoji ataskaita: <https://www.isp.org.pl/pl/publikacje/articulation-of-the-trade-unions-strategies-on-upward-convergence-of-social-standards-in-the-enlarged-european-union-voice-of-cee-countries-comparative-report>.

pagrindu. Šios ataskaitos buvo parengtos atlikus dokumentų ir duomenų analizę bei fokus grupės interviu su tarptautinėje veikloje dalyvaujančiais profesinių sąjungų atstovais (Europos darbo tarybų nariais, ekspertais, dalyvaujančiais Europos profesinių sąjungų federacijų veikloje ir kt.) ir individualiais interviu su profesinių sąjungų ekspertais. Nacionalines ataskaitas galite rasti projekto partnerių interneto svetainėse⁴.

Lyginamosios ataskaitos išvados yra nevienareikšmiškos. Jos rodo, kad nors VRE profesinės sąjungos sutaria dėl tarpvalstybinio bendradarbiavimo Europos Sąjungoje poreikio klausimais, susijusiais su socialinių standartų konvergencijos (jų didinimo kryptimi), atskirų sričių vertinimai ir bendradarbiavimo su „senujų“ ES šalių organizacijomis kokybės vertinimas skiriasi daugeliu aspektų. Taip pat įdomu pastebėti, kad, neskaitant pajamų skirtumo, yra daug kitų veiksnių, turinčių įtakos abiejų pusių santykiams. Projekte dalyvaujančių ekspertų diskusijos metu buvo svarstoma, ar jau vien pati senujų ir naujųjų valstybių narių profesinių sąjungų požiūrių formulavimo skirtumų buvimo hipotezė nesuponuoja teigiamo atsakymo į šį klausimą. Pažymėta, kad Rytų ir Vakarų skirtumai nėra vieninteliai ir kad skirtumai tarp Šiaurės ir Pietų yra lygiai taip pat svarbūs. Taip pat buvo išreikšta nuomonė, kad tokie klausimai, kaip požiūris į klimato kaitos veiksmus arba ideologinės pažiūros (dėl lyčių, žmogaus teisių ir kt.), gali būti svarbesni skirtumų šaltiniai, nei tai, kokia politika turėtų būti vykdoma tarptautinių bendrovių atžvilgiu arba koks yra požiūris į Europos minimalų darbo užmokestį. Be abejo, ARTUS CEE projekte mes nesigilinome į kultūrinius veiksnius. Taigi klausimas, ar kultūriniai veiksniai/skirtumai daro didelę įtaką profesinių sąjungų požiūrių skirtumams, lieka atviru.

⁴ Lietuvos ataskaita pateikiama: https://www.lstc.lt/wp-content/uploads/2020/11/ARTUS-report_LT-2020-maketas1.pdf.

2. Pagrindinės Lietuvos atvejo studijos išvados

Lietuvos ataskaita buvo rengiama naudojant dokumentų tyrimo, apklausos, fokus grupės ir individualių interviu su ekspertais ir profesinių sąjungų atstovais metodus. Absoliuti respondentų dauguma buvo dviejų didžiausių nacionalinių profesinių sąjungų konfederacijų atstovai, turintys ilgametę tarptautinio profesinių sąjungų bendradarbiavimo ir darbo patirtį.

Kolektyviniai darbo santykiai Lietuvoje

Pagrindinės nacionalinės profesinių sąjungų konfederacijos Lietuvoje yra: Lietuvos profesinių sąjungų konfederacija (LPSK), atstovaujanti apie 50,000 narių (apie 4.1% Lietuvos dirbančiųjų), ir vienijanti 26 šakines profesines sąjungas; Lietuvos profesinė sąjunga 'Solidarumas' (LPS 'Solidarumas'), atstovaujanti apie 20,000 narių (apie 1,5% Lietuvos dirbančiųjų), ir vienijanti 15 šakinių ir 21 regioninę profesinę sąjungą; ir Lietuvos profesinė sąjunga 'Sandrauga' (LPS 'Sandrauga'), atstovaujanti apie 10,000 narių (apie 0.7% Lietuvos dirbančiųjų).

Lyginant su kitomis ES šalimis narėmis, Lietuva vertintina kaip šalis su menkai išplėtotais kolektyviniais darbo santykiais. Profesinių sąjungų narystė visumoje yra gana žema; be to per pastarąjį dešimtmetį (iki 2019 m.) profesinių sąjungų narių skaičius nuolat mažėjo. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2006-2018 m. laikotarpiu profesinių sąjungų narių skaičius Lietuvoje sumažėjo nuo 115,7 iki 86,6 tūkstančių, o profesinių sąjungų tankis sumažėjo nuo 9.8 % iki 7.1 % (išimtį sudarė tik 2009 m., kuomet tiek profesinių sąjungų narių skaičius, tiek ir profesinių sąjungų tankis neženkiai ūgtelėjo). 2019 metais stebimas narystės padidėjimas; tikėtina ši tendencija išsilaikys ir 2020 m. Žemas profesinių sąjungų tankis bei eilė kitų faktorių lemia ir visumoje žemą aprėpties kolektyvinėmis sutartimis lygį šalyje. Lietuva užima vieną paskutiniųjų vietų ES šalių tarpe pagal aprėptį kolektyvinėmis sutartimis; skirtingais vertinimais šio rodiklio lygis Lietuvoje svyruoja nuo 7 iki 15% (ICTWSS, 2016; Eurofound, 2013; Eurofound, 2017; Benchmarking, 2019).

Tokia padėtis šalyje žymia dalimi nulemta kolektyvinių darbo santykių tradicijų įmonių lygmenyje nebuvimu, mažu profesinių sąjungų tankiu, menkais profesinių sąjungų finansiniais bei žmogiškaisiais išteklių, įskaitant ir teisinius, analitinius bei organizacinius gebėjimus, kas, savo ruožtu, neskatina kolektyvinių darbo santykių plėtros šalies įmonėse ir organizacijose (MLP, 2018). Išimtį sudaro tik kai kurie (švietimo, maisto, kt.) sektoriai. Nors nėra atlikta specialių tyrimų šioje srityje, iš interviu su profesinių sąjungų atstovais galima teigti, jog visumoje dažnai tarptautinėse įmonėse, veikiančiose Lietuvoje, yra socialiniam dialogui palankesnė aplinka, nei nacionalinėse įmonėse. Tas pats pasakytina ir apie valstybines įstaigas. Nors šalyje faktiškai nėra realių (t. y. reikšmingai įtakančių socialines ir darbo sąlygas šalyje) nacionalinių kolektyvinių sutarčių,

svarbiausia šalies nacionalinio socialinio dialogo lygmens institucija – Lietuvos Respublikos Trišalė taryba – vaidina svarbų vaidmenį sprendimų priėmimo procese socialinėje ir darbo srityje Lietuvoje. Trišalė taryba, kartu su jos specializuotomis trišalėmis komisijomis ir komitetais, o taip pat – kitos šalyje veikiančios trišalės komisijos ir regioninės trišalės tarybos, yra svarbiausia šalies socialinių partnerių ir valstybės institucijų dialogo platformos (MLP, 2018).

Lietuvos profesinės sąjungos tarptautinėje arenoje

Lietuvos profesinių sąjungų tarptautinis bendradarbiavimas

Lietuvos profesinės sąjungos glaudžiai bendradarbiauja su tarptautinėmis organizacijomis – yra Tarptautinės profesinių sąjungų konfederacijos (ITUC) ir jos Europos regiono (PERC) bei Europos profesinių sąjungų konfederacijos (ETUC) nariais. Nacionalinės konfederacijos atstovauja savo narius šiuose ETUC komitetuose bei grupėse: „Mokymasis visą gyvenimą“, „Migracija“, „Ekonominė ir socialinė sanglauda“, „Socialinė apsauga“, „Energija ir klimato kaita“ ir kitose.

Bendradarbiaujant su Tarptautine darbo organizacija (ILO) konfederacijos Lietuvoje įgyvendina tarptautines darbo normas ir atstovauja dirbantiesiems šios organizacijos veikloje, dalyvauja Baltijos šalių profesinių sąjungų tarybos veikloje.

Lietuvos profesinių sąjungų konfederacijos atstovauja Lietuvos darbuotojų ir profsąjungų narių interesams įvairiose Europos Sąjungos institucijose: Europos socialiniame fonde, Laisvo asmenų judėjimo patariamajame komitete, Europos darbo ir gyvenimo sąlygų gerinimo fonde (*Eurofound*), Europos saugos higienos ir sveikatos darbe patariamajame komitete, Europos ekonomikos ir socialiniu reikalų komitete, CEDEFOP, ir kitose socialinio dialogo institucijose.

Konfederacijos yra Baltijos jūros profesinių sąjungų tinklo (BASTUN) nariai, dalyvauja Europos profesinių sąjungų instituto (ETUI) veiklose, bendradarbiauja su kitomis Europos ir pasaulio profesinėmis sąjungomis.

Svarbų vaidmenį atlieka ir dvišaliai Lietuvos profesinių sąjungų susitarimai su užsienio profesinėmis sąjungomis, leidžiantys glaudžiau bendradarbiauti siekiant bendrų tikslų.

Lietuvos profesinių sąjungų nuomonė apie Europos integracijos procesą

Visumoje, remiantis mūsų atliktais interviu galima teigti, kad įstojimas į ES labai padėjo profesinių sąjungų veiklai visuose lygmenyse. Pasak profesinių sąjungų, Vakarų Europos partneriai buvo labai draugiški, padėdavo įvairiomis priemonėmis (patarimais, pinigais, palaikymu sprendžiant mūsų vidaus problemas, savo vizitais ir pan.). Ypač naudingi buvo įvairūs mokymai, konsultacijos, Lietuvos profesinių sąjungų narių įsitraukimas į Europos profesinių sąjungų institucijų, konfederacijų veiklą. Nors, būtina pažymėti, kad profesinių sąjungų teigimu, pradžioje buvo junta-
mas tam tikras „atsargus“ požiūris į Rytų ir Centrinės Europos (RCE) profesinių sąjungų atstovus. Profsąjungų teigimu, įstojus į ES, labiausiai laimėjo tos profesinės sąjungos, kurios buvo drąsios, atviros ir jau iki Lietuvos įstojimo į ES dalyvavo tarptautinėje veikloje. Mažiau naudos buvo seno (komunistinio) tipo, uždaroms profesinėms sąjungoms – jos neturėjo tinkamai pasirengusių žmonių, dažnai jų atstovai nemokėjo užsienio kalbų, jie nesidomėjo Europos profesinių sąjungų veikla.

Praėjus 4-5 metams po Lietuvos profesinių sąjungų įsitraukimo į Europos profesinių sąjungų veiklą, požiūris į CEE profsąjungas normalizavosi. Galima teigti, kad riba, skirianti CRE profsąjungas nuo Vakarų Europos profesinių sąjungų visiškai išnyko po 2008-2009 metų krizės ir vis labiau šiuo laikotarpiu išryškėjo interesų grupės, kurios dažniausiai neturi geografinių bruožų. Tą patį galima pasakyti ir apie rinkimus į įvairias vadovaujančias pozicijas: jokie CRE profesinių sąjungų ignoravimo fokus grupės dalyviai teigė neįsitraukiantys – dažnai jų net klausiama, ar turės savo kandidatą. Nors reikia pripažinti, kad Lietuvos atstovų ES profesinių sąjungų organizacijų / institucijų vadovų pozicijose yra mažai. Fokus grupės dalyvių nuomone, tai visų pirma lemia mūsų šalies profesinių sąjungų žmogiškųjų išteklių kokybė – mažai narių gerai moka užsienio kalbas, neturi ilgesnės veiklos (tarptautinėje) profesinių sąjungų veikloje patirties, tinkamo (teisinio, ekonominio) pasirengimo, o svarbiausia – neturi vadovaujančioms pozicijoms užimti reikiamos charizmos. Lietuvos profesinių sąjungų atstovų teigimu, jei tik kas nors iš Lietuvos atstovų pradeda aktyviau reikštis įvairiose ES institucijose, jis/ji iš karto yra pastebimas ir aktyviau įtraukiamas į vadovaujamą ar organizacinį darbą. Nors kartais dar pasitaiko, kad CRE šalims skiriama mažiau dėmesio.

Santykių kokybė (CRE vs "senosios" ES šalys narės)

Visumoje Lietuvos profesinių sąjungų atstovų nuomone, santykiuose Rytai – Vakarai (Mes – Jie) didesnių/ aštresnių prieštaravimų nėra, tačiau išlieka vertybiniai skirtumai ir vis labiau išryškėja interesai, kurie nėra pastovaus pobūdžio. Galima sakyti, kad labiau panašėjame, bet vertybiniai skirtumai išlieka. Pvz., „Rytai mažiau palaiko LGBT iniciatyvas, skiria mažiau dėmesio klimato kaitos klausimams“, pasisako prieš (arba labiau saikingai) ES pabėgėlių politiką, kiek mažiau dėmesio skiria imigrantų integracijos klausimams.

Vienas iš ryškesnių skirtumų tarp Rytų ir Vakarų profesinių sąjungų atstovų yra jų informuotumas. Rytų profesinių sąjungų atstovai dažnai yra mažiau informuoti (gal nebent išskyrus Lenkijos, Slovakijos ir Slovėnijos profesinių sąjungų atstovus) apie naujas ES iniciatyvas, ES lygmens sprendimus, dažniau yra paveikiami įvairių lobistų grupių. Tokia situacija susiklostė todėl, kad daugelio CRE šalių profesinės sąjungos neturi savo analitinių centrų, ribotai bendradarbiauja šalies viduje, neturi laiko analizuoti užsienio šalių patirtį ar studijuoti ES institucijų ir socialinių partnerių rengiamus dokumentus ar analitinę medžiagą. Šis Rytų „informacinis atsilikimas“ labai sumažėjo po stojimo į ES, tačiau dar turi įtakos CRE profesinių sąjungų aktyvumui ES lygmenyje. Profesinių sąjungų atstovų teigimu, CRE profsąjungų pozicijų skirtumai dažniau priklauso ne nuo santykio Rytai – Vakarai (Mes – Jie), o nuo CRE šalių atstovaujančio profesinių sąjungų atstovo ar profesinės sąjungos, kurią jis/ji atstovauja: 1) ar jis priklauso „senoms“ (nuo tarybinio laikotarpio) ar „naujoms“ (susikūrusioms po Nepriklausomybės paskelbimo) profesinėms sąjungoms. „Senosios“ profsąjungos yra uždaresnės, labiau konservatyvios, tuo tarpu „naujos“ – atviresnės, jų veikla labiau pagrįsta šiuolaikiniais ES socialinio dialogo principais (antra vertus profesinių sąjungų atstovai pripažįsta, kad situacija šioje srityje palaipsniui keičiasi, ateina nauji vadovai, profesinės sąjungos atsinaujina); 2) priklausymo krikščioniškoms profesinėms sąjungoms, kurių nuostatos ir pozicijos daugeliu atveju skiriasi nuo kitų, labiau „pasaulietinių“ profesinių sąjungų; 3) šakinės profsąjungų priklausomybės (profesinių sąjungų atstovai pažymi, jog šakinė priklausomybė dažnai yra svarbesnė, nei geografinė

ar net idėjinė, t. y. vienai ir tai pačiai šakai, sektoriui priklausančios profsajungos dažniau gali būti solidarios su savo sektoriaus darbdaviais, nei su kitomis profsajungomis).

Vakarų šalių profesinių sąjungų protekcionizmas/uždarumas

Vakarų šalių profesinių sąjungų protekcionizmo ir uždarumo (izoliacijos) problema Lietuvos profesinių sąjungų atstovų nuomone šiuo metu nėra stipriai jaučiama ir nedaro didesnės įtakos profsajungų veiklai ES lygmenyje. Tam tikros uždarumo ar protekcionizmo apraiškos jaučiamos tik atskirais klausimais ar sprendžiant atskirų sektorių problemas. Profesinių sąjungų atstovų teigimu, tam tikras Vakarų šalių profesinių sąjungų protekcionizmas pasireiškia, kai sprendžiami klausimai, liečiantys statybos, transporto bei pramonės sektorius. Čia pasitaiko, kad Vakarų šalių profesinių sąjungų atstovai labiau palaiko savo darbdavių interesus, nei CRE šalių profesinių sąjungų interesus. Taip pat, ne visada tinkamai ar operatyviai reaguojama į Lietuvos ar kitų CRE šalių profesinių sąjungų prašymus ar pastabas, priimant ES lygio rekomendacijas.

Vis tik apibendrinant galima teigti, jog Lietuvos profesinių sąjungų atstovų nuomone, aki-vaizdžių, atvirų prieštaravimų tarp Rytų ir Vakarų nuolat mažėja, Rytai ir Vakarai vis geriau supranta vieni kitus.

Europos socialinis modelis (ESM) ir Europos socialinių teisių ramstis (ESTR)

Visumoje Lietuvos profesinės sąjungos pritaria bei palaiko tiek ESM, tiek ESTR iniciatyvas. ES politika šiose srityse padeda nacionalinėms profesinių sąjungų organizacijoms derybose tiek su Vyriausybe, tiek su darbdavių organizacijomis derantis dėl didesnio socialinio teisingumo, geresnių socialinės apsaugos sąlygų ar oraus apmokėjimo už darbą. Tačiau Lietuvos profesinių sąjungų atstovai vieningai pažymėjo, kad šios Europinės iniciatyvos yra pernelyg „minkštos“, o jų didinimas nacionaliniame lygmenyje – pernelyg liberalus; profesinių sąjungų atstovų nuomone, tikslinga didinti EK įtaką užtikrinant atitinkamų socialinių garantijų įgyvendinimą nacionaliniame lygmenyje.

Nors Lietuva ilgą laiką pernelyg menkai finansuoja socialinės apsaugos sistemas, nelygybė šalyje išlieka viena aukščiausių ES, o skurdas ir kitos socialinės problemos nemažėja, ES institucijų reakcija visumoje išlieka labai švelni. Atsižvelgiant į tai, Lietuvos profesinės sąjungos pasisako už didesnę šių procesų kontrolę ir poveikio vertinimo mechanizmų diegimą siekiant užtikrinti realių tam tikrų siekių ir įsipareigojimų įgyvendinimą nacionalinėje praktikoje.

Europos socialinis dialogas (ESD) kaip priemonė kuriant bendrus standartus

Lietuvos profesinės sąjungos teigiamai vertina ESD kaip priemonę kuriant bendrus standartus ES. Labiausiai profesinių sąjungų atstovai akcentavo, kad tai „autoritetą turintis socialinio dialogo plėtros lygmuo, kuris skatina ir drausmina nacionalines vyriausybes bei darbdavius“. Profesinių sąjungų atstovų nuomone, nacionalinės profsajungos gali pasimokyti iš ESD ir perimti kai kuriuos jo įrankius, iniciatyvas ar veiklos metodus. Nacionalinės profesinės sąjungos dažnai remiasi Europos socialinių partnerių išskeltomis iniciatyvomis, jų pagrindu organizuoja įvairias nacionalines diskusijas ir susitikimus, kas, savo ruožtu, tarnauja ir socialinio dialogo plėtrai šalyje.

Todėl Lietuvos profesinių sąjungų nuomone, tikslinga stiprinti ESD iniciatyvas, kuo dažniau suteikiant joms normatyvinių dokumentų statusą ir labiau reikalauti iš nacionalinių vyriausybių įgyvendinti Europos socialinių partnerių sprendimus ar priimtus susitarimus. Šiame etape, socialinio dialogo plėtra „iš viršaus“ (pvz., pagal EK rekomendacijas ar kitus ES teisės aktus) CRE šalims gali būti labai naudinga, nes realiam darbuotojų ir darbdavių dialogui dažnai dar trūksta galios, o vyriausybė dažniau būna darbdavių pusėje.

3. Rekomendacijos dėl profesinių sąjungų vaidmens stiprinimo šalyje ir ES institucijose

Apibendrinant projekto metu sukauptą informaciją bei remiantis Lietuvos profesinių sąjungų nuomone bei pozicijomis, siekiant stiprinti profesinių sąjungų vaidmenį šalyje bei galimybes aktyviau dalyvauti ES lygmens institucijose, tikslinga:

- 1) kryptingai ir nuosekliai kelti profesinių sąjungų narių žinias ir kompetencijas nacionaliniame lygmenyje;
- 2) stiprinti profesinių sąjungų organizacijų galimybes ES lygmenyje gauti kvalifikuotą pagalbą bei ekspertines paslaugas socialinės apsaugos ir darbo rinkos bei darbo organizavimo klausimais;
- 3) didinti skirtingų šalių (šalių grupių) atstovų reprezentatyvumą tarptautinio (Europos) lygio profesinių sąjungų ar socialinių partnerių organizacijose;
- 4) didinti RCE šalių profesinių sąjungų atstovų finansines galimybes dalyvauti ES lygio institucijų veikloje bei socialinio dialogo raidos priemonėse (seminarai, konferencijos ir pan.).

Kryptingas ir nuoseklus profesinių sąjungų narių žinių ir kompetencijų tobulinimas nacionaliniame lygmenyje

Lietuvos profesinių sąjungų atstovai paklausti, kokiomis priemonėmis būtų galima ateityje stiprinti jų vaidmenį šalyje bei galimybes aktyviau dalyvauti ES lygmens institucijose, pirmiausia pažymėdavo būtinumą sudaryti galimybes kryptingai, kokybiškai ir nuosekliai tobulinti profesinių sąjungų narių žinias bei atitinkamas kompetencijas, reikalingas profesinių sąjungų veikloje.

Tokio poreikio realizavimą praktikoje galėtų užtikrinti nuolat veikiantis nacionalinis mokymo centras (pvz., Socialinio dialogo nacionalinis mokymo centras). Šiandien profesinių sąjungų nariai, kaip ir darbdavių atstovai, neturi jokių galimybių SISTEMINGAI tobulinti savo žinias bei ugdyti vadovų, dalyvaujančių socialiniame dialoge ir kolektyvinėse derybose, kompetencijas. Toks centras galėtų būti įsteigtas jau veikiančio universiteto, kolegijos ar tyrimų centro bazėje. Veiklai pradėti bei organizaciniam darbui atlikti 2021-2022 metams gali būti parengtas atitinkamas projektas, kartu užtikrinant Vyriausybės finansinę paramą. Centro steigėjai (ar valdytojai) galėtų būti visos pagrindinės šalyje veikiančios profesinės sąjungų konfederacijos.

Toks nacionalinis mokymo centras turėtų aktyviai bendradarbiauti tiek su europinio lygmens (ETUC, ETUI, TURI tinklo ir kt.), tiek su kitose Europos šalyse veikiančiais analogiškais profesinių sąjungų mokymo ir švietimo centrais, institutais, taip maksimaliai išnaudojant gerąją Europos ir atskirų šalių patirtį.

Mokymo centre turėtų būti sudarytos sąlygos teikti mokymo paslaugas trijuose lygmenyse: 1) ekonominės raidos, gyventojų užimtumo, darbo rinkos politikos, socialinės apsaugos, personalo valdymo bei socialinio dialogo plėtros bendrateorinės žinios, atitinkamų ES dokumentų bei politikos formavimo principų pagrindai; 2) einamųjų nacionalinių teisės aktų bei politikos sprendimų vertinimas ir analizė (įvairių lygių vadovams, specialistams, politikams); 3) galiojančių teisės aktų analizė ir vertinimas (eiliniams profesinių sąjungų nariams, darbdaviams, verslininkams, politikams). Turėtų būti sudarytos sąlygos šio lygio mokymo paslaugas teikti ir už mokymo centro ribų (nuotoliniu būdu, išvažiuojant į regionus ir pan.).

Tokio pobūdžio mokymo centre tikslinga kuo plačiau panaudoti profesinių sąjungų bei vietos darbdavių kompetencijas ir patirtį plėtojant socialinį dialogą Lietuvoje bei jų patirtį dalyvaujant ES lygio ar tarptautinių institucijų veikloje (kviečiant dėstytojus ir derinant su jais mokymo turinį).

Kryptingai nedidinant profesinių sąjungų narių (ir darbdavių) atitinkamų žinių ir kompetencijų Lietuvoje, socialinio dialogo kokybė ir plėtra ateityje gali mažėti. Tokie centrai taip pat galėtų užtikrinti savalaikį profesinių sąjungų aktualių Europinių ir tarptautinių dokumentų vertimą į nacionalinę kalbą.

Profesinių sąjungų organizacijų galimybių ES lygmenyje gauti kvalifikuotą pagalbą bei ekspertines paslaugas stiprinimas

Ši rekomendacija numato būtinumą egzistuojančių tyrimų centrų bazėje steigti regioninius (pvz., Balkanų, Višegrado, Baltijos šalių ir pan.) specialiujų žinių ir kompetencijų (*know how, think tank* tipo) struktūras, kurios *ad hoc* principu galėtų teikti nacionalinėms profesinių sąjungų organizacijoms analitines išvadas bei rekomendacijas nacionalinio ir/ar ES lygio darbo rinkos politikos ir socialinio dialogo plėtros klausimais. Tokių centrų steigimą ir veiklą koordinuoti bei teikti metodinę pagalbą galėtų specialiai įsteigta institucija, ar esamos institucijos (ETUC, ETUI ar kitos) struktūrinis padalinys. Lietuvos profesinių sąjungų atstovai, ypač – nacionalinio lygio organizacijų vadovai, labai akcentavo analitinio pobūdžio bei ekspertinių paslaugų trūkumą, kas apriboja jų galimybes aktyviai atstovauti Lietuvos poziciją ES lygmenyje ar ištraukti į aktyvias diskusijas nacionaliniame lygmenyje, jau nekalbant apie savo pasiūlymų ar projektų rengimą.

Skirtingų šalių (šalių grupių) atstovų reprezentatyvumo tarptautinio ir/ar Europos lygmens profesinių sąjungų ar socialinių partnerių organizacijose didinimas

Siekiant padidinti RCE šalių profesinių sąjungų atstovų matomumą bei aktyvesnį dalyvavimą ES lygio institucijose, tikslinga apsvarstyti tam tikrų regioninių (pvz., Balkanų, Višegrado, Baltijos šalių ar pan.) kvotų nustatymą, formuojant atitinkamas darbo grupes, komisijas ar komitetus.

RCE šalių profesinių sąjungų atstovų finansinių galimybių dalyvauti ES lygio institucijų veikloje bei socialinio dialogo raidos priemonėse didinimas

Tai yra labai jautrus, tačiau labai svarbus klausimas, siekiant didinti Lietuvos (gal ir daugelio kitų RCE šalių) profesinių sąjungų atstovų galimybes aktyviau dalyvauti ES lygio (ir tarptautinių)

organizacijų veikloje. Lietuvos profesinių sąjungų organizacijų vadovai akcentuoja, kad atitinkamų finansinių išteklių trūkumas labai apriboja jų galimybes reguliariai dalyvauti įvairių komitetų ar komisijų veikloje, jau nekalbant apie įvairias laikinas darbo grupes. *„Mūsų nariai dažnai atsisako arba nekelia savo kandidatūrų, jeigu žino, kad dalį dalyvavimo išlaidų reikės padengti patiems. Per metus praleidžiame apie 70% įvairių profesinių sąjungų ar socialinio dialogo raidos ES lygio priemonių, negalėdami apmokėti iš savo lėšų kelionės bei dalyvavimo priemonėse išlaidų“* (iš interviu su profesinių sąjungų konfederacija).

Išvados

Visumoje ARTUS CEE projektas vertintinas kaip labai naudingas, nes padėjo ne tik geriau pamatyti ir suprasti skirtumų tarp Rytų ir Vakarų profesinių sąjungų veiklos suvokimą RCE šalių profesinių sąjungų tarpe, bet padėjo atskleisti jų vidines problemas bei įvertinti CEE šalių profesinių sąjungų veiklos tobulinimo galimybes. Ne paslaptis, kad ES išlieka dvejų, o gal ir trijų greičių Europa, todėl efektyvi profesinių sąjungų veikla ir socialinio dialogo raida gali būti vienu iš efektyviausių mechanizmų užtikrinant harmoningą ES raidą, ypač – didinant Rytų ir Vakarų profesinių sąjungų bendradarbiavimą.

Lietuvoje profesinių sąjungų narystė nėra gausi, o socialinio dialogo kultūra nėra labai paplitusi. Lyginant su kitomis ES šalimis Lietuva vertintina kaip šalis, kurioje menkai išplėtoti kolektyviniai darbo santykiai, ir kuri užima vieną paskutiniųjų vietų ES šalių tarpe pagal aprėptį kolektyvinėmis sutartimis; skirtingais vertinimais šio rodiklio lygis Lietuvoje svyruoja nuo 7 iki 15%. Tačiau Lietuvoje tiek bendrai gyventojai, tiek profesinių sąjungų nariai labai teigiamai vertina šalies stojimą į ES, ypač akcentuodami, kad tai sustiprino šalies socialinę raidą, paskatino socialinį dialogą šalyje ir padeda profesinėms sąjungoms labiau pagrįstai kovoti už darbuotojų teisių užtikrinimą tiek įmonių/įstaigų lygmenyje, tiek ir šakiniame bei nacionaliniame lygmenyse. Šiame kontekste galima pažymėti, kad Lietuvos profesinės sąjungos pritaria bei palaiko tiek ESM, tiek Europos socialinių teisių ramsčio iniciatyvas. ES politika šiose srityse padeda nacionalinėms profesinių sąjungų organizacijoms derybose tiek su Vyriausybe, tiek su darbdavių organizacijomis derantis dėl didesnio socialinio teisingumo, geresnių socialinės apsaugos sąlygų ar oraus apmokėjimo už darbą. Iš kitos pusės jos pažymi, nepakankamą nuoseklumą Europos Komisijos veiksmuose (neveiklumą), kai šalies Vyriausybė nereaguoja ar nepakankamai reaguoja į rekomendacijas Lietuvai (*Country Specific Recommendations*) ir keli metai iš eilės jai teikiamos tos pačios rekomendacijos (pvz., dėl svaresnio socialinių partnerių dalyvavo priimant sprendimus ar netinkamos mokesstinės naštos).

Santykių CRE - "senosios" ES šalys narės, Lietuvos profesinių sąjungų atstovai nemato didelės įtampos, tačiau pažymi du pagrindinius aspektus: a) jų pačių atstovų nepakankamą pasiruošimą ir finansinį aprūpinimą aktyviam dalyvavimui ES lygio institucijose; b) nepakankamą "senujų" ES šalių narių atstovų suvokimą realios ekonominės bei socialinės situacijos CRE šalyse bei profesinių sąjungų veiklos specifikos.

Formuluodami rekomendacijas, mes papildomai kreipėmės į Lietuvos nacionalines profesinių sąjungų konfederacijas; tiek įgyvendinant projektą atliktos profesinių sąjungų atstovų apklausos, tiek mūsų papildomų konsultacijų rezultate nustatyta, kad siekiant stiprinti profesinių sąjungų

vaidmenį šalyje bei galimybes jų atstovams aktyviau dalyvauti ES lygio institucijų veikloje, pirmiausia reikia stiprinti profesinių sąjungų žmogiškąjį kapitalą, plačiau ir nuosekliai vykdyti mokymus ir konsultacijas, didinti profesinių sąjungų organizacijų aprūpinimą atitinkama ekspertine informacija, kas ženkliai padidintų jų galimybes didinti savo matomumą tiek šalyje, tiek ir už jo ribų. Aktualiu išlieka ir Lietuvos profesinių sąjungų atstovų dalyvavimo tarptautinio lygio institucijų veikloje finansavimo klausimas.

Literatūra

Benchmarking Working Europe 2019. ETUI, Brussels, 2019. www.etui.org/Publications2/Books/-Benchmarking-Working-Europe-2019.

Blažiene I., Gruzevskis B. (2017) Lithuanian trade unions: from survival skills to innovative solutions. Innovative union practices in Central-Eastern Europe (ed. Bernaciak M., Kahancova M.). ETUI, p. 111-124.

Blažiene I., Kasiliauskas N., Guobaite-Kirsliene R. (2019) Lithuania: will new legislation increase the role of social dialogue and collective bargaining? Collective Bargaining in Europe (ed. Waddington J., Müller T. & Vandaele K.). Brussels, ETUI, p. 381-401.

ESTEP (2016) Evaluation of results, efficiency and impact of the 2007–2013 measure to facilitate social dialogue in Lithuania, 19 April 2016. ESTEP, <http://www.esinvesticijos.lt/lt/dokumentai/-evaluation-of-results-efficiency-and-impact-of-the-2007-2013-measure-to-facilitate-social-dialogue-in-lithuania>.

Eurofound (2019) European Company Survey. <https://www.eurofound.europa.eu/surveys/-european-company-surveys>.

Eurofound (2014) Lithuania: Representativeness of the European social partner organisations in the cross-industry social dialogue. European Observatory of Working Life. <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2014/lithuania-representativeness-of-the-european-social-partner-organisations-in-the-cross-industry>.

Eurofound (2020) Living and working in Lithuania. <https://www.eurofound.europa.eu/country/lithuania>.

Fokus grupės interviu su Lietuvos profesinių sąjungų atstovais, atliktas įgyvendinant ARTUS-CEE projektą (2019 06 12).

ICTWSS (2020) ICTWSS database, <http://www.uva-aiaa.net/en/ictwss>.

Interviu su Lietuvos profesinių sąjungų atstovais, atlikti įgyvendinant ARTUS-CEE projektą (2019 m. birželio mėn.).

LPSK (2020). Lietuvos profesinių sąjungų konfederacija, <http://www.lpsk.lt>.

MLP (2018) Mutual Learning Programme. Lithuania: Moving from the opposite side of the axis. Peer Review on “The organisation, outcomes and effectiveness of social dialogue”, DG Employment, Social Affairs and Inclusion. European Union, 17 p.

LRS (2016) LR darbo kodeksas Nr. XII-2603 (2016 09 14).

Solidarumas (2020). Lietuvos profesinė sąjunga ‘Solidarumas’, www.solidarumas.lt.